

TLOS ANTİK KENTİ QŃTURAHİ KAYA MEZARI

Taner KORKUT – Recai TEKOĞLU *

ABSTRACT

QŃturahi Rockcut Tomb in the Ancient City of Tlos

The ancient city of Tlos is one of the richest Lycian settlements in terms of the architecture of its 'Lycian Type' rock cut tombs, which have managed to live on until the present day in various versions. The exterior design of these tombs, known to have been utilized since the Early Classical Period, is generally accepted to be a reflection of the wooden architecture of the Lycian region. This exterior design can consist of just one panel, but there are also more than a few tombs including two or more panels. In fact, some rock cut tombs even possess a multi-layered panel design. The exterior design of the rock cut tombs in question has generally been carved into the main rock face along with the burial chamber. However, it's also known that the exterior design of some samples was constructed using an application technique.

The façade of the QŃturahi rock tomb, further examined within this piece, was constructed with an arrangement of two panels shaped using an application technique. After being raided in ancient times, the tomb remained underground until being discovered by chance and documented during its excavation. Three burial beds, arranged in a U-shape, were found in the burial chamber. No skeleton or gifts were found throughout the course of the excavation. The only thing setting the QŃturahi tomb apart is the content of the two epitaphs written in Lycian at the top of the tomb. Two separate epitaphs were excavated, the first made up of two lines and the second consisting of four. As understood from paleographic observations, these inscriptions belong to roughly the same time period as the tomb itself, and are for the same individual. The first inscription located above the door lintel is the foremost epitaph planned for the tomb. The second inscription was unplanned and added later to the left hand panel. According to the information gathered from the inscriptions, this tomb was built for someone named QŃturahi. The fact that this individual emphasized his grandfather's name in place of his father's in this epitaph further intensifies the mystery of this tomb.

Keywords: Lycia, Tlos, Necropolis, Burial Customs, Rock Cut Tomb, Tomb Ownership.

---

* Prof. Dr. Taner KORKUT, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü/Antalya-TR. E-posta: tkorkut@akdeniz.edu.tr.

Prof. Dr. Recai TEKOĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/İzmir-TR. E-posta: tekoglu@icloud.com.

Orcid No: Taner Korkut: 0000 0001 9810 231; Recai Tekoğlu: 0000-0002-7702-2625

ÖZ

Farklı varyasyonlarda günümüze kadar ulaşmayı başaran Likya tipi kaya mezarı mimarlığı açısından Tlos Antik Kenti en şanslı Likya yerleşimlerindenidir. Erken Klasik Dönemden itibaren kullanıldıkları bilinen sökonusu kaya mezarları cephe düzenlemesinin Likya Bölgesinin ahşap mimarisinin kayaya bir yansıması olduğu kabul edilir. Böylece tek bir panelden oluşan cephe düzenlemesi olduğu gibi iki veya daha fazla panelin kullanıldığı kaya mezarlarının sayısı da az değildir. Hatta bazı kaya mezarlarında paneller çok katlı olarak da düzenlenmiştir. Sözkonusu kaya mezarlarının cephe düzenlemesi genelde mezar odası ile birlikte ana kayadan yontulmuştur. Ancak bazı örneklerde motaj tekniğiyle oluşturulmuş cephe mimarisinin varlığı da bilinmektedir.

Bu makale kapsamında tanıtılan Qñturahi kaya mezarının cephesi de aplikasyon yöntemiyle şekillendirilen iki panelli bir düzenlemeden oluşturulmuştur. Antik çağlarda soyulduktan sonra tekrar toprak altında kalan mezar tesadüfen ortaya çıkmış ve kazısı yapılarak belgelenmiştir. Mezar odasında U formunda düzenlenmiş üç kline bulunmaktadır. Kazılar esnasında herhangi bir ölü hediyesi ya da iskelete rastlanılmamıştır. Ancak mezar üzerindeki iki Likçe mezar yazıtının içeriği bakımından Qñturahi kaya mezarı diğerleri arasında dikkat çekmektedir. Yazıtlar üzerindeki paleografya gözlemlerinden ve yazıt yapısından kaya mezarı üzerine yaklaşık aynı zaman dilimlerinde ve aynı şahıs için biri iki satır, ikincisi dört satırdan oluşmak üzere iki farklı kitabe kazanmıştır. Kapı lentosu üzerinde yer alan birinci yazıt mezar için baştan planlanmış olan kitabedir. İkinci yazıt ise daha sonra plansız olarak soldaki pano üzerine ilave edilmiştir. Yazıtlardan anlaşıldığı üzere mezarı Qñturahi adında bir şahıs yaptırmıştır. Yazıtlarda bu şahsın baba adı yerine dedesinin adının vurgulanması bu mezarın gizemini daha da arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Likya, Tlos, Nekropolis, Ölü Gömme Gelenekleri, Kaya Mezarı, Mezar Sahiplenme.

Tlos Antik Kenti oldukça geniş bir alana yayılmış nekropol alanları ve buralarda tespit edilen çok farklı formlarda mezar mimarlığı geleneği ile uzunca bir süredir ilgi odağındadır¹. Kaya mezarları dışında lahitler, oda gömütler, anıt mezarlar ve chamosorion tipi mezarlar nekropol alanlarında sıkça karşılaşılan mezar tiplerindedir. Bunların dışında basit toprak gömülerinde tercih edilen örgü sanduka mezar ile çatkı kiremit mezarlar da nekropollerde kullanılmıştır.

Tlos Antik Kenti nekropollerini Erken Neolitik Dönemden Orta Bizans Dönemine kadar kesintisiz tarihlenmektedir. Ayrıca bölgede Beylikler Döneminden başlayan ve 19. yüzyıl ortalarına kadar tarihlenen bir gömü geleneği daha bulunmaktadır. En erken mezarlar Girmeler Mağarası önündeki Akeramik Neolitik Dönem yerleşim katmanında tespit edilmiştir. Kalkolitik Dönem iskeletlere ise Girmeler Mağarası dışına hem Tlos kent merkezi hem de Tavabaşı mağaralarında rastlanılmıştır. Likya tipi anıtsal kaya mezarları ve lahitler Erken Klasik Dönemden itibaren tarihlenmektedir. Örne anıt mezarlar, oda gömütler, basit cepheli kaya mezarları ve chamosorion tipi mezarlar daha çok Hellenistik ve Roma Dönemlerinde kullanılmıştır. Basit toprak gömü tarzı

1 Genel olarak Tlos Antik Kenti ve teritoryumu için bk. Korkut 2016.

ise Tlos'da genelde Erken Bizans Dönemi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Tlos Antik Kenti dynastik dönem nekropolünden günümüze ulaşan mezar anıtları içerisinde “Likya Tipi Kaya Mezarları” en büyük grubu oluşturmaktadır. Daha çok gösterişli bir cephe mimarisi ile öne çıkan kaya mezarlarının ön cephe düzenlemesi genelde ana kayadan yontulmuştur. Ancak bazı örneklerde applike tekniğiyle oluşturulmuş cephe mimarisinin varlığı da bilinmektedir. Sözkonusu kaya mezarlarının çoğu antik çağlarda soyularak tahrip edilmiştir. Diğer yandan bugüne kadar henüz doku-nulmamış, orijinal konumunda kaya mezarlarına da kazılar esnasında ulaşılmaktadır².

Kaya mezarlarının iç kısımlarında farklı düzenlemelerin olduğu ve ölü yatakları üzerine gömülerin yapıldığı bilinmektedir. Sözkonusu ölü yatakları genelde zeminden yükseltilmiş bir kline şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca düz bir zemin üzerinde farklı tekniklerle oluşturulmuş ölü yataklarının sıkça tercih edildiği de belgelenmiştir. Ölü hediyeleri ya da kişisel eşyalar bu klinelerin üzerine bırakılmıştır. Orta kısımda bulunan ve hareket çukuru olarak adlandırılan kısımda ise daha önceki gömüler ve ölü hediyeleri düzensiz biçimde depolanmıştır. Bugüne kadar açılan kaya mezarlarının içinde sadece ceset gömme geleneği tespit edilmiştir; kremasyon gömüsüne hiç rastlanılmamıştır.

Genelde aile mezarı olarak kullanılmaya başlanan kaya mezarlarının³ iç düzenlenmesinde farklı zaman dilimlerinde değişiklik yapıldığı bilinmektedir. Örneğin ilk kez Klasik Dönem'de kullanılmış bir kaya mezarında Roma Dönemi'nde köşelerdeki klineler yerine orta alanda tuğlalardan oluşturulmuş gömü alanları tespit edilmiştir. Oluşturulan bu gömü alanları içerisinde üst üste iskeletler ve ölü hediyeleri ortaya çıkarılmıştır. Arkeolojik buluntular ışığında Tlos'da bir kaya mezarının yaklaşık 600 yıl gibi uzun bir süre kesintisiz kullanıldığı anlaşılmıştır.

Benzer bir durum bu makalenin konusunu oluşturan kaya mezarında tespit edilmiştir (fig. 1). Sözkonusu kaya mezarı Klasik Dönemden itibaren kullanılmaya başlanan “Likya Tipi Kaya Mezarları” grubuna girmektedir ve mimari düzenlemelerden uzunca bir süre kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaya mezarı antik çağlarda soyulmuş olup Erken Bizans Döneminde akropol yükseltisini çevreleyen surun inşasıyla ön kısmı moloz taşlarla doldurularak kapatılmıştır. Bu esnada mezarın iç kısmı yarıya kadar toprakla dolmuştur. 2018 yılı şubat ayı sonunda mezarda kaçak kazı yapılmasının hemen ardından gerçekleştirilen kurtarma kazısıyla mezarın içine girilerek temizlenmiştir. Belgeleme çalışmalarının ardından mezarın ön cephesi bir ahşap düzenlekle kapatılmış; daha sonra güvenlik nedeniyle mezarın ön kısmı surlara doğru tekrar doldurulmuştur.

Tlos akropolünün kuzeydoğu yamacında yer alan kaya mezarının 180 x 180 cm

2 Tlos Antik Kenti kazıları esnasında orijinal durumda tespit edilen 4 adet kaya mezarının kazısı yapılmıştır, bk. Korkut 2016, 94-102.

3 Kaya mezarlarının aile mezarı olarak kullanıldığı Likçe yazıtlarla belgelenmiştir, örneğin Sixeriwale, Hriktübili ve İpresida aile mezarları gibi. Kaya mezarlarının zamanla el değiştirerek farklı aileler tarafından kullanılmaya başlandığı düşüncesi mezarlar üzerine sonradan yazılan Yunanca yazıtlarla desteklenmektedir. Bu konu hakkında bk. Işın – Yıldız 2017.

ölçülerindeki ön cephesi applike tekniğiyle oluşturulmuştur (fig. 1-2). Kapı eşiği bloklarını birbirine bağlayan kenetler görülebilir durumdadır (fig. 3). Kapı lentosunun üst kısmında kalan üzerinde ahşap hatılların işlendiği hyperthyron bloğu eksiktir. Ancak lentonun orta ve kenarlarındaki kenet düzenlemelerinden diğer kaya mezarlarında olduğu gibi burada da üzerinde ahşap hatılların işlendiği bir bloğun olması gerektiği düşünölmektedir (fig. 2). Benzer bir hyperthyron bloğunun hemen yakındaki Erken Bizans Döneminde inşa edilen surda devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ölçülerdeki yakın benzerlikten sözkonusu hyperthyron bloğunun bu mezara ait olduğu düşünölmektedir.

Orjinalde iki panelden oluşan kapı düzenlemesi kısmen tahrip olmuştur (fig. 1). Ancak her iki paneli birbirinden ayıran dikey silmeden küçük bir bölüm günümüze kadar ulaşmıştır. İki panelli kapı düzenlemesinin ölçüleri 120 x 150 cm olup sağda kalan kapı açıklığının ölçüleri ise 80 x 150 cm civarındadır. Bu mezarda Likya tipi kaya mezarları için karakteristik olan sürgülü bir kapı formu kullanılmamıştır. Kapı eşiğindeki kenet yuvalarından mezarın kapı açıklığının bir taş levha ile kapatıldığı anlaşılmıştır (fig. 3). Bu durumun nedeni mezarın yontulduğu doğal kaya yapısından kaynaklanmış olmalıdır. Mezarın iç kısmında başlangıçta planlanan sürgü yatağına ait izler bulunmaktadır. Büyük olasılıkla mezarı yontma esnasında sürgülü kapının yatağı deforme olmuştur⁴. Diğer yandan mezarın kullanımından kaynaklanan bir deformasyon olasılığı da bulunmaktadır. Böylece başlangıçta ana kayadan yontulan cephe düzenlemesi yerine aplikasyon bir cephe düzenlemesine geçilmiş olma olasılığı da ihtimal dahilindedir.

Mezar odası U formunda düzenlenmiş üç kline ile ortadaki hareket alanından oluşmaktadır (fig. 4-5). Düz bir tavan düzenlemesine sahip mezar odasının zeminden yüksekliği 175 cm olarak ölçölmüştür. Mezar girişinin hemen sağ ve solunda doğu-batı istikametinde uzanan ve zeminden 75 cm yükseklikte iki adet kline düzenlemesi yer alır (fig. 6). Kuzey yönde bulunan kline 80 x 245 cm ölçülerindedir. Güney yöndeki klinenin ölçüleri ise 80 x 250 cm civarındadır. Her iki klinenin mezarın ortasına bakan kenarları hafifçe yükseltilmiştir. Girişin tam karşısında yer alan kline 80 x 210 cm ölçülerinde ve kuzey-güney doğrultulu düzenlenmiştir. Bu klinenin seviyesi diğerlerinden daha aşağıda olup zeminden yüksekliği 60 cm olarak ölçölmüştür. Kuzey ve güney yönlerde bulunan klineler mezar odası içinde kalırken, batı yöndeki kline ise kayanın içine doğru yontularak bir niş gibi düzenlenmiştir. Diğer yandan mezar girişinin hemen önünde bulunan 200 x 220 cm ölçülerindeki hareket alanı düz bir zemin düzenlemesi şeklinde tasarlanmıştır.

Kaya mezarının iç kısmında gerçekleştirilen kazı çalışmaları esnasında her hangi bir iskelete ya da ölü hediyesine rastlanılmamıştır. Dolgu toprak içerisinden ele geçen

4 Nekropol alanında montaj tekniği ile oluşturulmuş cephe düzenlemesine sahip başka kaya mezarları da bulunmaktadır. Ana kayadan yontulmuş kaya mezarı örneklerinde olduğu gibi bu tür kaya mezarlarının girişlerinde de genelde sürgülü kapı tekniğinin kullanıldığı görölmür. Bu duruma en güzel örnek Six-eriwale kaya mezarıdır. Bazı montaj cepheli kaya mezarlarında ilerleyen dönemlerdeki tamiratlar esnasında sürgülü kapıdan vazgeçilmiş; giriş açıklıkları levha kapaklarla kapatılmıştır. Bu değişimin en önemli nedeni ana kayanın zamanla deforme olmasıdır.

seramikler ise Klasik Dönem'den başlayarak 19. yüzyıl sonları aralığına kadar tarihlenmektedir (fig. 7). Dolayısıyla mezar antik çağlarda tamamen temizlenmiş olmalıdır. Mezarın orijinal kontekstine ait buluntuların ele geçmemesi kullanım sürecinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak mezar kapısının üst lentosunda başlayan ve soldaki kapı paneli üzerine kadar inen Likçe yazıt mezarın kullanımı ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

Mezar üzerinde tespit edilen Likçe yazıt yakından incelendiğinde yazı paleografyası değişkenlik gösteren ve metin içeriğinde bir takım sözcük ve cümle farklılıkları bulunan iki ayrı yazıtın burada sözkonsu olduğu anlaşılmıştır (fig. 1. 8). Her iki yazıtta da mezarın aynı kişi tarafından inşa edildiği vurgulanmıştır. Mezara daha sonra düzensiz olarak kazınan ikinci yazıt birincisi için bir tür *corrigenda* niteliği taşımaktadır. Benzer bir durumla daha önce Likçe yazıt alanında hiç karşılaşılmamıştır.

A Yazıtı:

Mezar kapısının üst lentosunda bulunan ve iki satırdan oluşan yazıt mezarın ilk kullanımıyla bağlantılıdır. Yazıt alanının yüksekliği 18 cm, genişliği 154 cm ve harf büyüklüğü 3.5 cm civarındadır. Yazı paleografyası düz hatlı ve kısmen klasik yazı formlarını taklit etmektedir. Kelimeler arasına ayırıcı işaret olarak üst üste iki nokta (:) işareti konmuştur ve kullanımı düzenlidir. A yazıtının transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

1 Qñturahi-ti: prñnawate: Terssipuleh

sedi: se-pibiti: awaha: aladahali ada <

“İnşa eden kişi Terssipule'nin varisi Qñturahi'dir. Eğer AWAHA olarak verirse, ALADAHALI 10 ADA”.

B Yazıtı:

Birinci yazıtın hemen altındaki kapı paneli üzerinde yazı paleografyası yaygın Likya yazı formlarının kullanımını gösteren ikinci bir yazıt tespit edilmiştir. Yapılan detaylı gözlemler esnasında ikinci yazıtın mezarın orijinal planına uygun olarak hazırlanmadığı anlaşılmıştır. Burada satırlar taşırılmış olup bir satır ve dizin planı yapılmadan, harf boylarının büyüklük ve ölçülerine dikkat edilmeden kayda geçirilmiştir. Böylece bu ikinci yazıtın mezara daha sonra ilave edildiği anlaşılmaktadır. Toplam dört satırdan oluşan ikinci yazıtın ilk satırının yüksekliği 8 cm, genişliği 146.5 cm ve harf büyüklüğü 4-5 cm dolayındadır. Bu satırdan soldaki kapı sövesine 4 harfli bir taşma vardır. Bunun genişliği 9.3 cm, harf büyüklüğü 3 cm olarak ölçülmüştür. Bu taşmanın hemen sağındaki panel üzerinde bulunan 2. ve 3. satırların yer aldığı kesitin yüksekliği 7.2 cm, genişliği 57 cm, harf büyüklüğü 2-2.5 cm civarındadır. En altta kapı paneli üzerinde bulunan dördüncü satırın genişliği 38 cm ve harf büyüklüğü 2-2.5 cm olarak tespit edilmiştir. B yazıtının transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

- 1 Qñturahi-ti-prñnawate-se-Terssipulih
 sedi-se-tuhes-se-ije-ñte
 tâtê-tesi-miñti: alada-
 hali-ada <

“İnşa eden kişi Tersipuli'nin varisi ve torunu Qñturahi'dir. Burada mindis'le birlikte (mindis için) kural koydular/düzenleme yaptılar. ALADAHALI 10 ADA”.

Karakter Özellikleri:

Her iki yazıt da hemen hemen aynı zaman dilimlerinde, belki de aralarında ancak bir kaç yıllık bir farkla kayda geçirilmişlerdir. Aralarında bir nesil farkı geçmiş olmasını düşündürecek herhangi bir metin farkı bulunmamaktadır. Ancak ilgiç bir şekilde iki yazıt arasında yazı karakterlerinin zaman zaman dikkat çekici düzeyde bir form farkı gözettiği görülmektedir (fig. 9). Bu durum bize Likçe yazıtlarda eş zaman diliminde farklı formlarda yazılış biçimlerinin kullanımında olduğunu açıkça göstermektedir.

Sözcük Özellikleri:

-ti, Likçe'de relatif ve demonstratif olarak kullanılan enklitik zamir, *is, qui*⁵. Bu zamirin bir grubu yazıtların hemen başında şahıs adını takiben kullanılabilir. Bunun çeşitli örneklerine

TL 29,1: ikuwe-ti:prñnawate:ipresidah:tideimi

TL 62,1-2: unuwêmi-ti prñnawate/ purihimrbbeseh tideimi

TL 95,1: [t]eburehi:j-ê-ti:prñ[n]awate[.][i][.][.....]ini[

TL 98,1: pizzi-ti:prñnawate:ddepñneweh:tideimi

TL 99,1: purihimeti-ti:prñnawate:masasah:tideimi

TL 116,1-2.: [...i]zikle-ti prñnawate piçmñmah tideimi

TL 127,1: st[a]maha-t[i prñ]nawate:epñxuça<h> tideimi

Die Sprache 48 (2009) : ştamaha-ti:prñnawate

yazıtlarında da rastlanmaktadır.

prñnawate, Likçe “inşa etmek” anlamına gelen oldukça yaygın prñnawa- fiilinin pres. sing. 3 çekimidir.

Qñturahi, yerli Anadolu kökenli şahıs adlarındandır⁶. Başka yazıtlarda da bu isme rastlanmıştır. TL 59, Antiphellos, 1.-2. satırında “Hrppidube'nin oğlu, Zimasttra'nın torunu”, N 320 olarak bilinen Letoon üç dilli yazıtının 10. satırında “Eseimiya'nın babası” olarak geçmektedir. Tlos yazıtındaki isim de dahil olmak üzere bunlar ayrı ayrı kişilerdir. Qñturahi adı, Likya'da sevilen ve kullanılan isimlerdendi. Yunanca

5 Neumann 1969, 387.

6 Zgusta 1964, 637.

ve Aramice karşılığı Letoon üç dilli yazıtında tespit edilmiştir. Yazıtın Likçe 10. satırında geçen *Eseimiju: Qñturahahñ: tideimi*: ifadesine Yunanca versiyonun 8. ve 9. satırlarında *Σιμίαν Κονδόρασιος ύδν*, Aramice versiyonun 9. ve 10. satırlarında *l-Smyñ br-Kdwrs* kelimeleri karşılık gelmektedir⁷. Bu paralellikten yola çıkarak Likçe Qñturahi adının Yunanca Kondorasis ve Aramice Koddôrosi olarak tanımlandığı tespit edilmiştir. Likçe Qñturahahñ formu Qñturahi şahıs adının *-asi* ekiyle yapılmış akku-zatif halinde genetik sıfat şeklidir.

Terssipuleh, bir şahıs adıdır ve Terssipule adının genetik singular halidir. B yazıtında Terssipulih olarak yazılmıştır. Bu isme daha önce Likçe yazılı belgeleri arasında rastlanmamıştır. Elimizdeki epigrafik veriler ışığında Terssipule şahıs adını iki parçaya ayırarak değerlendirme imkanı edinilmektedir. İsmi ilk parçası *terss(i)-ön* parçacığı, ikinci parçası ise *-pul(e/i)-son* parçacığıyla ayrılmaktadır. *Terss(i)-ön* parçacığını barındıran başka bir şahıs adı TL 149 olarak bilinen Rhodiapolis yazıtında belgelenmiştir. Yazıtın 2. satırında *Ijamara:Terssiçleh<>:tideimi*, “Terssikhle’nin oğlu Iyamara” ifadesi geçmektedir. Bu isim, Anadolu’nun yerli halkları tarafından benimsenen Yunanca isimlerden bir tanesi olarak kabul edilmiş ve daha en başından itibaren *Θερσικλής* veya *Τερψικλῆς* adlarıyla ilişkilendirilmiştir⁸. Ancak Yunancadan Likçeye geçen ve *-κλη-* son ekiyle yapılan başka şahıs adlarına bakıldığı zaman *Περικλής* adının Perikle, *Ἡρακλῆς* adının Herikle olarak yazılmış olduğu anlaşılır. Her iki durumda da *-κλη-* son eki Likçede *-çle-* yazılışıyla değil *-kle-* yazılışıyla karşılandığı görülmektedir. Yunancada nadiren de olsa, *Τερσι-* ön parçacığının başka yapım eki gruplarıyla da kullanıldığı belgelenmiştir. *Τερσσωγασσεύς*⁹, *Τερσειχόρης* ve *Τερσιχόμεη* gibi şahıs adları da bu grupta yer almaktadır¹⁰. Ancak *Θερσι-* ön parçacığını barındıran isimler sayıca ve kompozisyon olarak daha fazla belgelenmiştir: *Θερσίτος*, *Θέρσιος*, *Θέρσανδρος*, *Θερσίμαχος*, *Θέρσειος*, *Θέρσιππος*, *Θερσαγάρας*, *Θερσεύς*, *Θέρσινος*, *Θερσινόη*, *Θερσηνική* v.b. gibi.

İsmi ikinci parçasını oluşturan *-pul(e/i)-parçacığı* da Likya’daki şahıs adları yapım ekleri gruplarına yabancı bir son ektir. Likçe yazıtlarda bu son ekle yapılmış başka bir şahıs adı tespit edilmemiştir. Likçe ve Yunanca arasındaki transkripsiyon geçişlerine bakıldığı zaman Yunanca *-πολ(λ)-* ses parçacığının Likçede *-pul(e/i)-* ile karşılandığı görülmektedir. Bunun bir örneği Karmylessos’ta bulunmuş TL 6 çiftdilli yazıtında Yunanca *Ἀπολλωνίδης* adının Likçede *Pulenjda* olarak karşılanmasıyla gösterilebilir. Terssipule şahıs adında kullanılan *-pul(e/i)-son* ekinin Yunanca *-πολις* sözcüğünden gelmiş olması oldukça mümkündür. Letoon Bozuluk’ta, bulunmuş ve MÖ 2. yüzyılın ortalarına veya 2. yarısına tarihlenen bir yazıtın 18. satırında *Παρμενίσκος Θερσιπόλιος*, “Thersipolis’in oğlu Parmenikos” adları geçmektedir¹¹. *Θερσιπόλιος*, *Θερσιπολις* şahıs adının sıfat halidir. Bu şahıs adı nominatif olarak

7 Laroche 1979, 64.

8 Thomsen 1899, 390; Sundwall 1913, 24; Houwink ten Cate 1961, 105.

9 Blümel 1987, 866; Blümel 1998, 181.

10 Neumann 2007, 349.

11 Bousquet – Gautier 1954, 354.

bölge ve Anadolu yazıtlarında henüz belgelenmemiştir ancak Yunanca şahıs adları listelerinde Θαρσίπολις¹² ve Θερσίπολις¹³ olarak tespit edilmiştir. Likçe yazıtta geçen Terssipule şahıs adının Yunanca Θερσίπολις veya Θαρσίπολις şahıs adının karşılığı olduğu tahmin edilmektedir. Büyük bir olasılıkla B yazıtında kullanılan Terssipuli- yazılışı, eğer hatalı bir yazılış değilse, doğrudan bu ismin okunuşunu yansıtır olabilir. Tlos B yazıtında Terssipule adından önce *se-* “ve” bağlacı kullanılmıştır. Bu tamamen istisnai bir kullanımdır. Çok büyük bir olasılıkla metnin yazarı hatalı olarak bu bağlacı metne ilave etmiştir.

sedi sözcüğü Tlos yazıtlarının sunmuş olduğu yeni tartışma konularından bir tanesidir. Tlos A ve B yazıtlarında *sedi* olarak geçmektedir ve Myra’da bulunmuş N309b yazıtının 2. satırında geçen *sidi* kelimesini çağrıştırmaktadır. Tlos ve Myra yazıtlarında sözcüğün ilk hecesinin /e/ ve /i/ vokallerinin yer değiştirerek yazılmış olmasının sık rastlanan bir fonetik temeli yoktur. Ancak yeni Tlos yazıtlarında *sedi* olarak yazılmış olması belkide *e-* vokalinin final *-i* sesinin oluşturduğu *umlaut*’tan kaynaklanmasıyla mümkün olabilir¹⁴. Bu sözcük hem Tlos hem de Myra yazıtında bir tür akrabalık veya aile içinde yasal statü gerektiren bir konumda kullanılmıştır. Tlos A yazıtında *Terssipuleh-sedi*, “Terssipule’nin *sedi*’si”, B yazıtında *Terssipulih-sedi se-tuhs*, “Terssipule’nin *sedi*’si ve torunu”, Myra yazıtında da *xatmã: se sidi: ehbi*, “Xatmã’yı ve onun *sidi*’sini” şeklinde ifade edilmiştir. Sözcük, etimolojik olarak Luvice *zida-/i-* “erkek, eş, koca” kelimesiyle ilişkilendirilmiş¹⁵, Likçe’de de “koca, eş”¹⁶, “damat”¹⁷, “soy, nesil; ikinci dereceden soy”¹⁸ gibi anlamlara geldiği kabul edilmiştir. Bu anlamı destekleyen Myra N309b yazıtının 1.-3. satırlarında şöyle denmektedir:

1 *ebënnë: xupã: mē-ti prñnawatē: ddepñnewe: hrppi: ladi* 2 *ehbi: xatmãje: me-ne-ñtepi- tãti: xatmã: se-sidi: 3 ehbi:*

Bu yazıtın çevirisi şu şekilde anlaşılabilir: “Bu mezarı Ddepñnewe eşi Xatmã için yaptırdı. Bu mezarın içine Xatmã’yı ve onun *sidi*’sini koydular.” Eğer yalnızca Myra yazıtı dikkate alınmış olsaydı *sidi* sözcüğünün “koca, eş” anlamına gelmesine içerik olarak da çok fazla itiraz edilemeyecekti, çünkü Xatmã bir kadın adıdır ve burada “onun eşi” anlamına gelmesi uygun düşmektedir. Likçe’de akraba veya hukuki statüsü bulunan sözcük kullanımlarına bakıldığında *lada ehbi* “onun/kendi karısı”, *atli ehbi* “kendi şahsı”, *tideimi ehbi* “onun/kendi çocuğu”, *çahba ehbi* “onun/kendi büyük oğlu (?)”, *tuhe ehbi* “onun/kendi torunlarına”, *kbatri ehbi* “onun/kendi kızı”, *ëni ehbi*

12 LGPN I.

13 LGPN IIIA ve VB.

14 Melchert 1994, 310.

15 Carruba 1980, 275.

16 Laroche 1979, 238; Carruba 1980, 275-276; Hajnal 1995, 66; Melchert 2004, 57-58; Neumann 2007, 324.

17 Schürr 2017, 4.

18 Eichner 1993, 239.

“onun/kendi annesi”, *teθθi ehbi* “onun/kendi babası”, *χñnahi ehbijehi* “onun/kendi ninesine”, *χugagi ehbi* “onun/kendi dedesi”, *nēni ehbi* “onun/kendi kardeşi”, *epññēni ehbi* “onun/kendi küçük kardeşi” gibi akraba unvanlarının yanı sıra hukuki bir durumu gözeten *prñnezi ehbi* “onun/kendi hanehalkı” gibi kullanımlarla karşılaşılmaktadır. Ayrıca *arawā ehbijē*, *arawazije ehbi*, *zēm̄tija ehbijedi*, *izredi ehbijedi*, *?-Jlaçati ehbi*, *m̄la ehbi* gibi kullanımları tartışmaya açık örnekler de bulunmaktadır. Yeni Tlos A ve B yazıtları *sidi* veya *sedi* sözcüklerinin “koca, eş” olarak yorumlanması ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştır. Tlos yeni A yazıt 1.-2. satırında *Qñturahi-ti: prñnawate: Terssipuleh/sedi*: B yazıtı 1.-2. satırında *Qñturahi-ti: prñnawate: se-Terssipulih/sedi-se-tuhes* olarak geçmektedir. Bu yazıtlarda bir kadın adı bulunmamaktadır. Ayrıca *sedi* ve *tuhes* “torun” sözcükleri birlikte kullanılmıştır. Qñturahi’nin Terssipule’nin hem kocası hem de torunu olması mümkün değildir. Dolayısıyla burada şöyle bir olasılık bulunmaktadır: ya *sidi* ve *sedi* sözcükleri aynı değildir ve bu nedenle kullanım yerlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir, ya da bunlar aynı sözcüklerdir ve bu nedenle kullanım yerleri yeniden ele alınmalıdır.

Sedi sözcüğünün analizi için etimolojik değerlendirmelerden ziyade metin içeriğinin çözülmesi bazı fikirler edinilmesine yardımcı olabilir. İlk etapta *sedi* ve *tuhes* “torun” sözcüklerinin birlikte kullanılmış olması *sedi* sözcüğünün yapısı hakkında bir fikir verebilir. Burada *sedi* sözcüğü, bir akraba unvanından ziyade yasal bir durumu gösteren, ima eden bir sözcük olmalıdır, yani Terssipule’nin torunu olarak onunla ilişkisini tanımlayan bir yasal durum burada söz konusu olmalıdır. Bu duruma en uygun sözcük Yunanca yazıtlarda da sıkça geçen κληρόνομος “varis” sözcüğüdür. Klasik Çağ Likyasındaki veraset hakları ve bu hakların intikali hususunda bazı tespitler dışında fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır¹⁹. Ailenin en büyük oğlu verasetin devamını sağlayan kişiydi ve ailenin veraset haklarından sorumluydu. Bu veraset mekanizması olağan koşullarda yazıtlarda “X’in oğlu Y” şeklinde ifade edildiği için ailenin mal, mülk ve gömü hakları onun üzerinden hesaplanıyordu. Babanın erkek çocuklar bulunmaması durumunda bu hakları nasıl devrettiğini bilmiyoruz. Olasılıkla Yunanca yazıtlarda da görüldüğü üzere vasilik durumu özel bir yasa veya kontratla belirlenmemiş ise bu haklar vasi statüsünü kazanmış olan en büyük oğlun oğluna, yani en büyük toruna geçiyor olmalıydı. Tlos örneğinde adını bilmediğimiz Qñturahi’nin babası veya Terssipule’nin oğlu erken vefat etmiş, onun vesayet hakları da doğal olarak büyük toruna, yani Qñturahi’ye, devredilmiştir. A yazıtında yalnızca *sedi* ile ifade edilen durum, sebep olduğu hukuki belirsizlikler nedeniyle B yazıtında “torun” sözcüğünün ilave edilmesiyle giderilmiş olmalıdır.

Bu yorum çerçevesinde Myra N309b yazıtının içeriği daha ilginç bir hal almaktadır. Yazıtın 1-3 satırlarının yorumunu biz şöyle anlıyoruz: *1 ebññē: xupā: mē-ti prñnawatē: ddepñnewe: hrppi: ladi 2 ehbi: xatm̄maje: me-ne-ñtepi-tāti: xatm̄mā: se-sidi: 3 ehbi: kb(i)-ijē-tezi: huzetēi: kb: tike* “Bu mezarı Ddepñnewe, eşi Xatm̄ma için yaptırdı. İçine Xatm̄ma’yı ve onun varisini koyacaklar. Başka bir kişi, başka bir mezara (tezi) defnedilecektir (*huzetēi* ?)...”. Mezarı inşa ettiren Ddepñnewe’nin kendi

19 Bu veraset mekanizmasının çeşitli yönleri hakkında bk. Schweyer 2002, 174-175.

baba adını belirtmemesi, mezara bizzat adını belirttiği eşinin ve onun belirlediği bir vasiinin gömülecek olması, ailenin vasiyet haklarının eşten geldiğinin bir açıklaması olabilir.

pibiti, anlamı Letoon üç dilli yazıtında δίδωμι “veriyorum” fiiliyle karşılanmıştır. Tlos yeni B yazıtında geçmemektedir.

awaha, Likçede anlaşılması ve yorumlanması sorunlu sözcüklerden bir tanesidir²⁰. *Awaha* yazılışı açık ve net olarak Tlos yeni A yazıtında belgelenmiştir. Diğer yazıtlardaki kullanımları hem belirsiz hem de form olarak değişiklik göstermektedir. Olasılıkla Pinara TL 17 ve TL 20 yazıtlarının 2. satırında da *awaha* olarak kayda geçirilmiştir. Limyra TL 114 ve TL 115 yazıtlarının 2. satırında üç kez *awahai* olarak yazılmıştır. TL 114 3. satırda *[a]wahi*, Pinara TL 16 yazıtının 2. satırında *awasi* olarak görünmektedir. Sözcük, mezarın kullanım haklarının belirlendiği bir kapsamda kullanılmıştır. Tlos yeni B yazıtında geçmemektedir. Tlos yeni Likçe yazıtları kapsamında ele alındığında A yazıtındaki *se-pibiti: awaha: aladahali ada* < ifadesi yerine B yazıtında *se-ije-ñte-tātē-tesi-miñti: aladahali-ada* < ifadesinin kullanıldığı görölmektedir. B metninin yazarı ya *se-pibiti: awaha:* ifadesinin karşılığı olarak *se-ije-ñte-tātē-tesi-miñti* ifadesini kullanmış ya da *se-pibiti: awaha:* ile ifade edilen hukuki, sosyal, ailesel hakları *se-ije-ñte-tātē-tesi-miñti* ifadesiyle değiştirmiş ve düzenlemiştir. Ancak sözcüğün belgelenmiş olduğu diğer yazıtlar bu türden bir ayırım veya yerine kullanmayla ilgili bir değerlendirme imkanı sunmamaktadır:

Pinara TL 17, 2-3'te *alad[ah]ali/ awaha [çupa ebehi a]da /*

Pinara TL 20, 2-4'te *-]we[t]i-awaha/ aladahali: [çu]pa/ eb[eh]i: ada: II*

Limyra TL 114 1-2'de *me-j-adē:tesi:miñti/ awahai: çupa:ehbi*

Limyra TL 114 3'te *me-i: [a]wahi:tesi:aladahali -)*

Limyra TL 115 1-2'de *me-j-adē:tesi:miñti/ awahai: çupa:ehbi*

Limyra TL 115 2-3'te *me-i: awa[h]ai/ tesi:a[l]adahali: -)*

ve Pinara TL 16 2'de *aladahali:awasi:ada //-*

kullanımlarıyla belgelenmiştir.

Awaha veya *awahai* sözcüklerinin şahsa ait bir tasarruf mu, yoksa kamusal düzenlemeler alanına giren bir düzenleme mi olduğunu söylemek zordur. Tlos yeni A yazıtında *awaha* şahsın tasarrufuna giren bir uygulama gibi görünürken B yazıtında mindis gibi kamusal bir mekanizmanın devreye girmesiyle şahsa ait tasarruf hakkı alınmış gibidir. Yine de hem anlamı hem de kullanımı hakkında bir fikir oluşturmak zor görünmektedir.

***se-ije-ñte-tātē-tesi-miñti: aladahali-ada* <**

Tlos yeni B yazıtında geçen bu ifade Likçe mezar yazıtlarında sıklıkla

20 Sözcüğün yorumlanması ve belgelenmesi hakkındaki tartışmalar için bk. Neumann 2007, 31.

karşılaşılan, neredeyse formülamsı dizilişi bulunan bir ifadedir²¹. Yapısal olarak tek cümleden meydana gelmiştir, ancak içinde ada ve rakam barındıran bir finali vardır. İfadenin ilk bölümü yazıtlarda da görüldüğü üzere hemen hemen sabittir ve *se-ije-ñta-tadē:tesi:miñti* şeklinde bir standard yazılışa sahiptir:

Telmessos TL 4.3-4'te	<i>se-di/ñta-tadē-tesi-miñti:</i>
Kadyanda TL 31.3-4'te	<i>se-ije:ñta-tātē:/tasa:miñta:</i>
Xanthos TL 38.7-8'de	<i>se-ije-ñta-tetē / tesi-m□i□ñti:</i>
Xanthos TL 39.7'de	<i>se-ije:ñta-tātē:tesi-miñti:</i>
Xanthos TL 42.4'te	<i>se-ije-ñta-<ta>dē:tesi:miñti:</i>
Xanthos TL 47.3'te	<i>se-ije/ñte-tadē-tesi-miñti</i>
Xanthos TL 50.1'de	<i>ñte-ije-tādē:tesi:miñti</i>
Limyra TL 114.1'de	<i>me-j-adē:tesi:miñti</i>
Limyra TL 115.1'de	<i>me-j-adē:tesi:miñti</i>
Olasılıkla	
Xanthos TL 41.4	<i>ñta-ija-tadē:tas[a:miñta</i>
Xanthos TL 46.3	<i>[se-ije-ñta-tadē-tesi:]mi[ñ]ti:</i>

metinleri de bu istikamette tamamlanabilir.

İfade erken dönemden itibaren Likçe üzerine çalışan uzmanların dikkatini çekmiş, çeşitli yorumların konusu olmuştur. Tek tek sözcükler analiz edildiğinde çeşitli yorumlar yapılmasına olanak sağlayacak çözümlemelere ulaşılabilmektedir. Öncelikle, ifadenin fiilî durumunun daha iyi bilinen unsurlardan bir tanesi olduğunu belirtmek gerekir. İfadede geçen *tātē* çekimli fiili, Likçe yazıtlarda çok sıkça kullanılan *ta-* “koymak, yerleştirmek” fiilinin preterit 3. çoğul şahıs çekimidir. Önünde “içinde, içine” anlamlarına gelen *ñta/ñte* adverbî veya preverbî bulunmaktadır ve Hititçe *anda dai-* fiiliyle anlam ve kök olarak aynıdır²². Hem etimolojik yapısı hem de Likçe belgelerdeki tespitler *ñta ta-* fiilinin “içeri koymak”, “belirlemek”, “saptamak” anlamlarına geldiğini doğrulamaktadır. Fiil durumu anlaşıldıktan sonra doğal olarak cümledeki özne ve tümleç tanımlarının yapılması beklenir. Likçede cümle kurgusunda özne ve tümleçin kesin pozisyonu hakkında genelleştirici bir kural yoktur ancak mezar yazıtı girişlerinde öznenin cümlede sonunda ifade edilmesi en sık karşılaşılan durumdur²³. Cümlede daha iyi anlaşılabilmesi için ifadede yer alan *tesi* ve *miñti* sözcüklerine bakılması gerekir.

21 Bu formula yapısı hakkında bk. Bryce 1976, 175-176; Schürer 2007, 148-149.

22 Morpurgo-Davies 1987, 223-224; Melchert 2004, 65; Neumann 2007, 336.

23 Garrett 1992, 200-201; Rutherford 2002, 212.

Miñti sözcüğünün doğrudan Yunanca veya Aramice karşılığı her hangi bir çiftdilli yazıttan bilinmemektedir. Likçe çalışmaların daha erken döneminde bölgede Yunanca olarak kayda geçirilmiş iki yazıtta geçen $\mu\nu\delta\iota\omicron\varsigma$ ve $\mu\nu\delta\iota\tau\alpha\iota$ sözcüklerinin Likçe *miñti*'nin kalıntıları olduğu düşünülmüştür²⁴. Kyaneai'da bulunmuş, erken Hellenistik döneme tarihlenen bir yazıtta şöyle denmektedir²⁵: $\mu\grave{\eta} \acute{\epsilon}\zeta\acute{\epsilon}\sigma\tau\omicron \delta\grave{\epsilon} \acute{\alpha}\nu\omicron\iota\gamma\epsilon\iota\nu \mu\eta\theta\epsilon\nu\iota \acute{\alpha}\nu\epsilon\nu \tau\eta\varsigma \mu\nu\delta\iota\omicron\varsigma$, “hiç kimseye mindis’in müsadese olmadan mezarı açma hak olmasın”. Mindis’in bir kurum ve teşkilat olarak kabul edilmesini doğrulayan başka bir yazıt da Telmessos’ta bulunmuştur. Yine Hellenistik döneme tarihlenen bir yazıtta şöyle denmektedir²⁶: $\tau\alpha\gamma\eta\nu \delta\grave{\epsilon} \acute{\epsilon}\tau\alpha\zeta\epsilon\nu \omicron\iota \mu\epsilon\nu\delta\iota\tau\alpha\iota \tau\omicron\iota\varsigma \acute{\alpha}\nu\omicron\iota\gamma\omicron\upsilon\sigma\iota\nu \tau\omicron \mu\nu\eta\mu\alpha \text{ } \acute{\text{A}}\lambda\epsilon\zeta\alpha\nu\delta\rho\epsilon\iota\omicron\upsilon \delta\rho\alpha\chi(\mu)\omicron\nu \acute{\epsilon}\zeta\dots$, “mindis’in azaları mezarı açanlara 6 Alexander drachmisi değerinde bir bedel ödemelerini karara bağlamıştır”. Hellenistik çağda mindis’in Likçe *miñti*'nin devamı niteliğinde mezar alanının organizasyonundan sorumlu bir kurum, bir teşkilat olduğu artık ortak kabul gören bir görüştür²⁷. Burada da cümlenin yaparı, yani faili, olduğu beklenmemektedir, çünkü fiil *ñte tātē*, preterit 3. çoğul şahıs olarak çekimlenmiştir. Mindis’in özne olarak birden fazla olmasını değerlendirecek bir unsur bulunmamaktadır. Burada datif singular çekimde olması daha kabul edilebilir makul bir yaklaşımdır.

Tesi sözcüğünün anlamı ise Letoon üçdilli yazıt aracılığıyla tartışmaya açılmıştır. Yazıtın Likçe metninin 30. satır ve devamında *se-i-j-ehbi-j-aitē:tasa* şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifadenin Yunanca versiyonundaki karşılığı 26.-27. satırlarda $\kappa\alpha\iota \acute{\epsilon}\pi\omicron\iota\eta\sigma\alpha\nu\tau\omicron \omicron\rho\kappa\omicron\upsilon\varsigma$ olarak geçmektedir. Bu paralellik üzerinden Likçe *tasa*'nın Yunanca $\omicron\rho\kappa\omicron\upsilon\varsigma$ olarak çevrildiği anlaşılmaktadır. $\omicron\rho\kappa\omicron\upsilon\varsigma$, $\omicron\rho\kappa\omicron\varsigma$ “yemin” sözcüğünün akk. pl. formudur.

Bazen Likçe yazıtlarda yaygın tesi sözcüğünün yerine tasa sözcüğünün de kullanıldığı görülmektedir. Kadyanda’da bulunmuş bir Likçe yazıtta bu türden bir kullanıma rastlanmaktadır. Yazıtın 3-6. satırlarında şöyle denmektedir:

TL 31.3-6: *se-ije: ñta-tātē: / tasa: miñta: meleime / se-[j]-aladahali: / ada: ||| –*

Yazıttaki *tasa miñta* ifadesi, olasılıkla *tasa miñtaha* için kullanılmış olmalıdır. *miñti* sözcüğünün sıfat şekli *miñtehi* olarak bilinmektedir ve *miñtaha* gramer olarak nom./akk. nt. pl. formuna karşılık gelmektedir. Bu kapsamda *tasa, tese*'nin nom./akk. nt. pl., tesi de nom./akk. nt. sing. formu olarak yorumlanmaktadır²⁸.

24 Neumann 2007, 216.

25 Reisen II, 22 Nr. 27.

26 TAM II 1, 40.

27 Schwyer 2002, 51; Hüllden 2006, 339-340; Schürr 2008, 158-159.

28 Neumann 2007, 350. Krş. Adiego 2012, 93’de *tasa* nom. pl. of *tese* “oath” olarak kabul ediliyor.

aladahali: Yaygın formunun yanında TL 4.4 a-b, TL 36.4 ve TL 50.2’de *aladehali*, TL 42.4’de *al[ad]adaheli*, TL 16.2’de *al[ad]jahali*, TL 9.2’de de *ala{la}dehali* gibi hatalı yazılışları da belgelenmiştir²⁹. *Aladahali* gramatikal olarak nominatif singulari *aladahala* veya *aladahali* olan bir ismin datif singular’i olabilir.

Qnturahi kaya mezarının ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Kaya mezarı üzerindeki Likçe yazıtlarda farklı formlardaki yazılış biçimlerinin aynı zaman diliminde birarada kullanılmış olması da mezarın tarihlenmesini zorlaştırmaktadır (Fig. 9). Örneğin birinci yazıt MÖ 4. yüzyıl özellikleri taşıırken mezara daha sonra kazınan ikinci yazıt ise MÖ 5. yüzyıl yazılış biçimindedir. Bundan başka her iki yazıtta bazı harflerin ortak yazım biçimleri de sözkonusudur (Fig. 10).

Akropolün doğu yamacından başlayarak bugünkü stadyum alanı düzlüğüne kadar uzanan erken dönemlere ait Tlos yerleşiminin Geç Arkaik Dönemle birlikte akropolün zirvesine çekildiği ve bu yerleşimin etrafının surlarla çevrelendiği bilinmektedir³⁰. Tlos’un bu yeni yerleşim alanının nekropolü ise surların dışındaki yamaçta oluşturulmuştur. Sökonusu nekropol alanında bugün çok sayıda kaya mezarı görülebilir durumdadır. Tlos Antik Kenti’nde tespit edilen en erken kaya mezarı Hriktibili kaya mezarıdır³¹. Tapınak cepheli düzenlenen bu kaya mezarı arkeolojik buluntular ışığında MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Nekropol alanındaki Likya tipi kaya mezarlarının da bu dönemden itibaren kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir.

Klasik Dönem kaya mezarlarının Hellenistik ya da Roma Dönemi ile birlikte el değiştirerek yeniden kullanılmaya başlandığı yazıtlar ve arkeolojik buluntular ışığında belgelenmiştir³². Bu tür kaya mezarlarında Klasik Döneme ait Likçe yazıtlar silinmiş olup bunların yerine genelde Yunanca bir yeni yazıt ilave edilmiştir. Hatta Hellenistik Dönemde iki kere el değiştiren Klasik Döneme ait kaya mezarlarının varlığı da bilinmektedir.

Qnturahi kaya mezarı üzerinde aynı kişiye ait iki Likçe yazıtın durması bu mezarın Hellenistik ve Roma Dönemlerinde kullanılmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Ancak kaya mezarının soyulmuş halde günümüze ulaşmasından en son ne zaman kullanıldığı bilinmemektedir. Hemen yakındaki bir komşu kaya mezarının insitu buluntularla MS 2. yüzyılda da kullanıldığı dikkate alındığında, Qnturahi kaya mezarının da Roma Döneminde kullanılmış olabileceği tahmin edilebilir. Benzer bir durum ile İpresida³³ aile mezarında karşılaşılmıştır. Yine bir komşu mezar olan İpresida aile mezarının sağ kapı sövesi üzerinde bulunan 13 satırlık Likçe kitabeye Roma Döneminde

29 Neumann 2007, 9. Sözcüğün anlamı ve yorumlanması hakkındaki daha yeni değerlendirmeler için bk. Melchert 2015, 158-159: *alaha-*, *aladahali*.

30 Tlos Antik Kenti şehircilik anlayışı için bk. Korkut – Uygun 2017.

31 Bu kaya mezarı üzerindeki Bellerophon-Chimera kabartmasından dolayı literatürde “Bellerophon Mezarı” olarak geçmektedir. Ancak yandaki Likçe yazıttan mezarın Geç Arkaik – Erken Klasik Dönemde yaşamış Hriktibili adında bir Tlos beyi ve ailesine ait olduğu anlaşılmıştır. Hriktibili kaya mezarı için bk. en son Korkut – Uygun – Özdemir 2017.

32 Bk. Işın – Yıldız 2017.

33 İpresida aile mezarı için bk. Tekoğlu 2002/03, 106-107 res. 4-6.

dokunulmamış olması onun da yine Roma Dönemi kullanımı ile bağlantılıdır.

Diğer yandan Erken Klasik Döneme tarihlenen Hrikttibili kaya mezarının Roma Döneminde kullanılmaya devam ettiği antik kaynaklar tarafından da bildirilmiştir. Quintus Smyrnaeus'a göre Tlos'lu bir komutan olan "Skylakeus" Troya savaşlarına katılmış ve yine kendisi gibi Likyalı olan Glaukos'a yoldaşlık etmiştir. Cesur ve yürekli bir mızrak savaşçısı olarak tanımlanan Skylakeus, Akha ordularının İlion'u işgal etmesinin ardından silah arkadaşları olmaksızın tek başına Likya'ya döner. Tlos'un girişinde onu karşılamaya gelen kadın ve çocuklardan oluşan gruba tüm hemşerilerinin savaşta nasıl öldüğünü etraflıca anlatır. Nitekim onlar da yurduna ölmeden tek başına dönen Skylakeus'un etrafını çevirip yere düşene dek taşladılar. Quintus'un anlatımına göre bu olay Tlos akropolünün kuzeyini oluşturan ve titan kayalığı olarak adlandırılan yerde, Bellerophon kaya mezarının hemen önünde gerçekleşmiştir³⁴.

---

34 Quintus Smyrnaeus, *Posthomerica* 10, 147-166.

Bibliografya ve Kısaltmalar

- Adiego 2012 Adiego, I., “Two reading notes to the Lycian text of the Letoon trilingual stele”, *Kadmos* 51, 93-98.
- Blümel 1987 Blümel, W., *Inschriften von Mylasa*, Bonn.
- Blümel 1998 Blümel, W., “Einheimische Ortsnamen in Karien”, *EA* 30, 163-184.
- Bousquet – Gauthier 1994 Bousquet, J. – Gauthier, Ph., “Inscriptions du Létôon de Xanthos”, *Revue des Études Grecques*, 107/511-513, 319-361.
- Bryce 1976 Bryce, T., “Burial fees in the Lycian sepulchral inscriptions”, *Anatolian Studies* 26, 175-190.
- Carruba 1980 Carruba, O., “Contributi al Licio, II”, *SMEA* 22, 275-295.
- Eichner 1993 Eichner, H., “Beiträge zur Interpretation lykischer Inschriften”, *ILS* 2, 229-242.
- Garrett 1992 Garrett, A., “Topics in Lycian Syntax”, *Historische Sprachforschung* 105, 200-212.
- Hajnal 1995 Hajnal, I., *Der lykische Vokalismus*, Graz.
- Houwink ten Cate 1961 Houwink ten Cate, Ph. H. J., *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period*, Leiden.
- Hüllden 2006 Hüllden, O., *Gräber und Grabtypen im Bergland von Yavu (Zentrallykien). Studien zur antiken Grabkultur in Lykien*, *Antiquitas*, Reihe 3, Bd. 45.1-2, Bonn.
- Işın – Yıldız 2017 Işın, G. – Yıldız, E., “Tomb Ownership in Lycia: Site Selection and Burial Rights with Selected Rock Tombs and Epigraphic Material from Tlos”, *Life and Death in Asia Minor in Hellenistic, Roman and Byzantine Times* (J. R. Brandt – E. Hagelberger – G. Bjørnstad – S. Ahrens), Oxford, 85-108.
- Kalinka 1901 Kalinka, E., *Tituli Asia Minoris. Tituli Lyciae lingua Lycia conscripti*, Wien.
- Korkut 2016 Korkut, T., *Tlos. A Lycian City on the Slopes of the Akdağ Mountains*, İstanbul.
- Korkut – Uygun 2017 Korkut, T. – Uygun, Ç., “Tlos Antik Kenti Şehircilik Anlayışı”, *Antik Dönemde Akdeniz’de Kırsal ve Kent* (ed. Ü. Aydınöğlü – A. Mörel), Mersin, 236-248.
- Korkut – Uygun – Özdemir 2017 Korkut, T. – Uygun, Ç. – Özdemir, B., “Neue Forschungen zum sogenannten Bellerophon-Grab in Tlos”, *MarbWPr*, 19-31.
- Laroche 1979 Laroche, E., “L’inscription Lycienne”, *Fouilles de Xanthos*, VI, 49-127.
- Melchert 1994 Melchert, H. C., *Anatolian Historical Phonology*, Amsterdam.
- Melchert 2004 Melchert, H.C., *A Dictionary of the Lycian Language*, New York.

- Melchert 2015 Melchert, H.C., “Lycian alaha- and alada/ehali-”, *Genres épigraphiques et langues d’attestation fragmentaire dans l’espace méditerranéen*, Rouen/ Havre, 153-163.
- Morpurgo-Davies 1987 Morpurgo-Davies, A., “To put’ and ‘to stand’ in the Luwian Languages”, *Studies in Memory of W. Cowgill* (ed. C. Watkins), Berlin/ New York, 205-228.
- Neumann 1969 Neumann, G., “Lykisch”, *Altkleinasiatische Sprachen*, HbO I/II, Leiden, 358-396.
- Neumann 1979 Neumann, G., *Neufunde lykischer Inschriften seit 1901*, Wien.
- Neumann 2007 Neumann, G., *Glossar des Lykischen*, Wiesbaden.
- Rutherford 2002 Rutherford, I., “Interference or Translationese?”, *Bilingualism in Ancient Society*.
- Schürr 2008 Schürr, D., “Zur Rolle der lykischen Mindis”, *Kadmos* 47, 147-170.
- Schürr 2017 Schürr, D., “Vom Aussterben der luwischen ziti-Namen, lykisch Ipresida und dem kaunischen Imbros”, *Gephyra* 14, 1-13.
- Schweyer 2002 Schweyer, A-V., *Les Lyciens et la Mort*, IFEA, *Varia Anatolica* XIV, 51.
- Seyer – Tekoğlu 2009 Seyer, M. – Tekoğlu, R., “Das Felsgrab des Stamaha in Ostlykien- Ein Zeugnis für die Ostpolitik des Perikle von Limyra”, *Festschrift für Heiner Eichner*, *Die Sprache* 48, 217-226.
- Sundwall 1913 Sundwall, T., *Die einheimischen Namen der Lykier*, Leipzig.
- Tekoğlu 2002/03 Tekoğlu, R., “Three New Lycian Inscriptions from Tlos and Asartaş”, *Die Sprache* 43, 1, 104-114.
- Thomsen 1899 Thomsen, V., *Études lyciennes I*, Kopenhag .
- Zgusta 1964 Zgusta, L., *Kleinasiatische Personennamen*, Prag.

Fig. 1 Qıturahi Kaya Mezarı

Fig. 2 Kaya Mezarı Üstten Görünüm

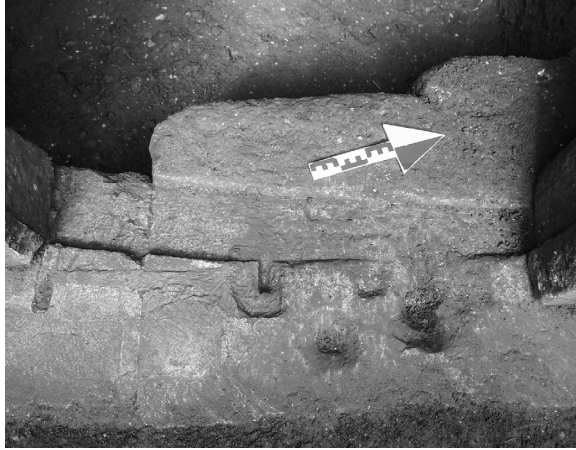
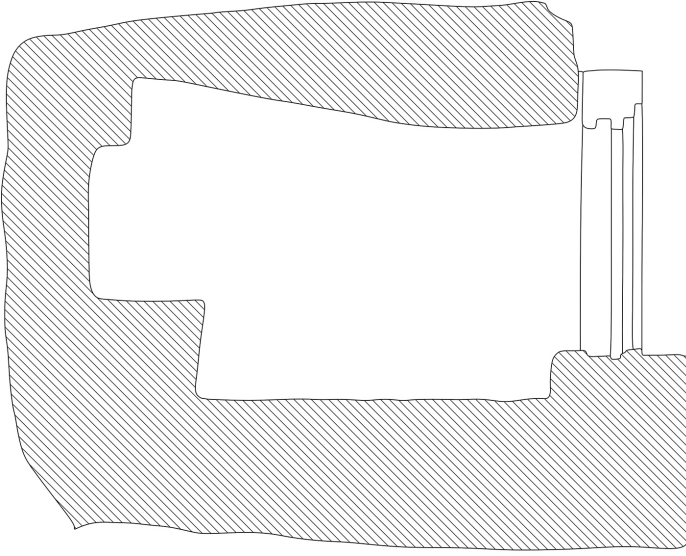
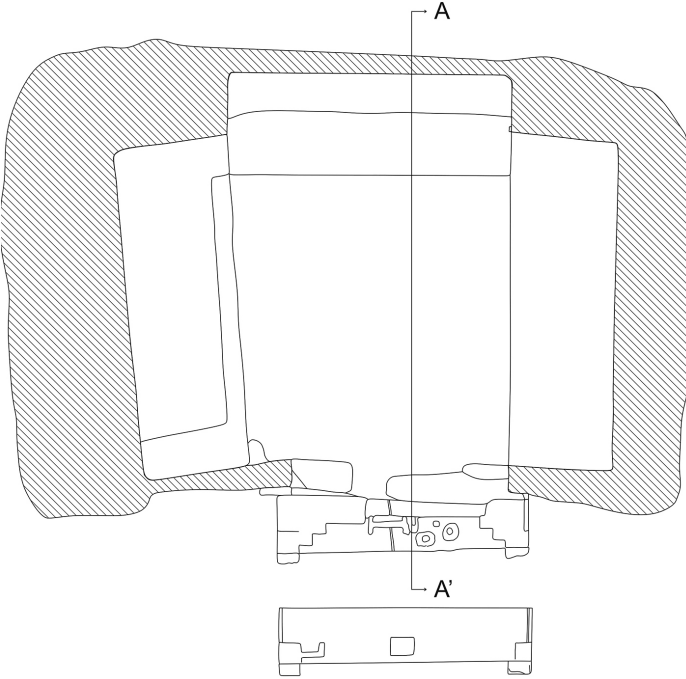

Fig. 3 Kaya Mezarı Kapı Eşiği

Fig. 4 Mezar Odası
Kesit

Tlos Akropolü Kaya Mezarı 1/20
Gülnaz Acar, Leyla Sarı, U. Ozan Usanmaz

Fig. 5 Mezar Odası
Plan

Tlos Akropolü Kaya Mezarı 1/20
Gülnaz Acar, Leyla Sarı, U. Ozan Usanmaz

Fig. 6 Mezar Odası Kline Düzenlemesi

Fig. 7 Kaya Mezarı Seramik Buluntuları

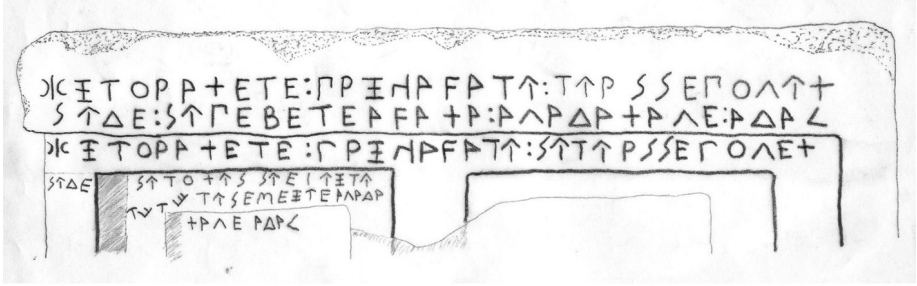

Fig. 8 Qñturahi Kaya Mezarı Likçe Yazıtlar

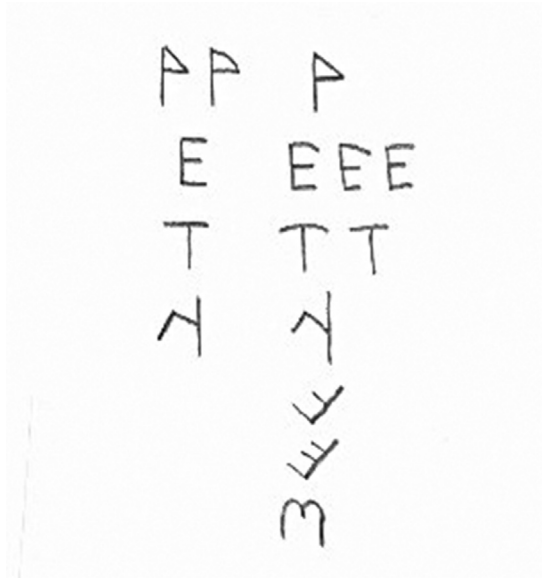

Fig. 9 A ve B Yazıtı Farklı Harf Kullanımı

Fig. 10 A ve B Yazıtı Ortak Harf Kullanımı